

Спасибо-Фатєєва І. В.,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, професор кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВА НА ЧАСТКУ В СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ У СКЛАДІ СПАДЩИНИ

Учасник господарського товариства (далі – ГТ) має право на частку в його статутному (складеному) капіталі, якому відповідають корпоративні права, що надаються цією часткою. «Право на частку» означає якийсь майновий субстрат, що належить учаснику ГТ, завдяки чому складається бачення права на частку як чисто майнового права, яке саме тому є об'єктом, здатним до перебування в обороті (ч. 2 ст. 190 ЦК України), тобто, його можна продати, успадкувати і т.п.

Права, що надаються особі, яка має таку частку, є правами учасників господарських товариств (ст. 116 ЦК України), тобто корпоративними правами (ч. 1 ст. 167 ЦК України). Корпоративні права об'єктами не є і обертаються не можуть - ні продаватися, ні успадковуватися.

Логічно, щоб правова схема завжди була такою: частка належить учаснику ГТ; іншими словами: особа, яка має частку в статутному капіталі ГТ, була наділена й корпоративними правами, тобто була б його учасником.

Однак, виникають ситуації, коли ці права «розлучаються» в різні боки, і право на частку, будучи оборотоздатним, переходить до іншої особи, яка не стає учасником ГТ. Тоді вона наділяється іншим, ніж корпоративним, правом - правом вимоги розрахунків шляхом виплати вартості майна ГТ, пропорційно частці, що належить учаснику. Це буває, зокрема, у випадку якщо спадкоємець не хоче вступати в ГТ або його не приймають до складу його учасників.

У ч. 5 ст. 147 ЦК України йдеться про частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю (далі - ТОВ), яка переходить до спадкоємця фізичної особи, якщо статутом товариства не передбачено, що такий перехід допускається лише за згодою інших його учасників. Звідси висновок: спадкоємець учасника ТОВ успадковує лише частку в статутному капіталі, що належала померлому учаснику. Незважаючи на те, що спадкоємець учасника вправі вимагати виплати вартості частини майна товариства пропорційно частці останнього в статутному капіталі, до складу спадщини входить саме ця частка. Така і позиція Верховного Суду України: успадковується не право на участь у товаристві, а право на частку в статутному (складеному) капіталі (п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про спадкування» від 30.05.08 р № 7).

Разом з часткою спадкоємець набуває або право вимоги до ГТ провести з ним розрахунок у порядку, передбаченому статутом та ст. 54 Закону «Про господарські товариства», або корпоративні права.

Отже, при спадкуванні частки в статутному капіталі у спадкоємця виникає право стати учасником ТОВ або право одержати вартість частини майна товариства пропорційно розміру частки спадкодавця у статутному капіталі.

При цьому слід пам'ятати про те, що спадкоємці можуть вести себе активно, звернувшись до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини (ст. 1269 ЦК України) або пасивно - не звертаючи до нотаріуса, а фактично продовжуючи користуватися майном померлого (спадкодавця), якщо він постійно проживав з останнім або якщо спадкоємцем є малолітня або неповнолітня особа.

Таким чином, прийняття спадщини (активне або пасивне) означає те, що спадкоємець у складі всієї спадкової маси набуває і право на частку в статутному капіталі ГТ. Відсутність свідоцтва про право на спадщину не позбавляє спадкоємця права на спадщину (ч. 3 ст. 1296 ЦК України). Тому спадкоємець, який прийняв спадщину,

автоматично стає власником частки в статутному капіталі. У той же час без свідоцтва про право на спадщину спадкоємець не зможе реалізувати свої права.

Нерідко на практиці мають місце випадки, коли ГТ не має відомостей про учасника, який утратив з ним зв'язок і невідомо те, живий він чи помер, а якщо так, то хто його спадкоємці. Це важливо для ГТ та інших учасників, особливо якщо тривала невідомість з цього питання перешкоджає реалізувати іншим учасникам свої корпоративні права та корпоративне управління в ГТ стає проблемним.

Українське законодавство містить такі терміни щодо припинення зв'язку учасника і ГТ: «вихід», «виключення», «вибуття». Згідно ст. 64 Закону «Про господарські товариства» учасника ТОВ можна виключити з товариства лише у двох випадках: якщо він систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства. З цього випливає, що померлого учасника ТОВ виключити з товариства не можна.

Розрізняє виключення, вихід і вибуття учасника і стаття 125 ЦК України, розглядаючи їх як три підстави для зміни складу учасників повного товариства (далі - ПТ). Ці правила застосовні і для учасників командитного товариства (ч. 3 ст. 133 ЦК України).

І якщо статті ЦК України, присвячені регулюванню відносин ТОВ і його учасника, не містять терміну «вибуття» і дуже невизначені щодо померлих учасників, то інша ситуація у випадках, що стосуються повних суспільства. Так, ПТ може прийняти рішення про визнання учасника таким, що вибув із його складу, у разі смерті учасника або оголошення його померлим - за відсутності спадкоємців (ст. 129 ЦК України). З наведеної норми не випливає що, прийняття ПТ рішення про вибуття померлого учасника є його правом, і які наслідки того, що ПТ не реалізує це право. Ця норма вельми не конкретна, тому не дозволяє достовірно стверджувати, що якщо ПТ

не ухвалить такого рішення, то померлий залишиться учасником товариства.

Виходячи зі ст. 100 ЦК України, право на участь у товаристві як особисте немайнове право, повинно припинятися зі смертю учасника. Тому не потрібно інших дій з боку товариства, які б призвели до припинення у померлих учасників їх прав по відношенню до товариства. Іншого й бути не може, оскільки всі корпоративні права можуть належати лише живій людині, а не померлому.

Що стосується регулювання відносин участі в ТОВ, то в ЦК України йдеться тільки про вихід і виключення учасника з товариства. У ч. 5 ст. 147 ЦК України, регулюючої наслідки смерті учасника, не вживається термін «вибуття». Ця норма спрямована на встановлення умов заступання спадкоємців замість померлого учасника ТОВ.

Отже, померлі учасники ГТ вже такими не є в силу самого факту їхньої смерті. А у їхніх спадкоємців корпоративні права не виникають, а можуть виникнути лише права на частку в статутному капіталі. При спадкуванні цієї частки померлих учасників їхні спадкоємці можуть стати учасниками, а можуть отримати лише грошову компенсацію.

Сліпченко С. О.,

доктор юридичних наук, професор кафедри охорони інтелектуальної власності, цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Категорія цивільно-правової відповідальності є досить складною, а в теорії права – спірною. Одна група вчених (В. П. Грибанов, Б. І. Пугинський, О. С. Іоффе, Р. Б. Шишка та ін.)